

אתו לשלום", אלא נאמר "ולא יכלו דברו לשלום", ומשמע שהם לא יכלו לסבול מה שיוסף מדבר עמהם בדרך שלום ואהבה, ופירש החתם סופר בטעם הדבר, שאם יוסף היה מתקוטט עמהם בפרהסיא, היה יוסף מאבד את כל נאמנותו בעיני יעקב אביו בכל הדיבה הרעה שהביא לאוזניו, שהרי אמרו חז"ל (מ"ק י"ח ע"ב) שאין להאמין לשונא המוציא דיבה רעה על שונאו, אבל כיון שיוסף דיבר עמהם בשלום, ולא הראה שום שנאה עליהם, א"כ עי"ז היה ראוי ליעקב לחוש לדבריו ולהאמינו, ועל כן הם לא סבלו מה שהוא מדבר עמהם בדרך שלום, עכ"ל. ונראה לפרש עוד בטעם הדבר באופן אחר, דאם יוסף היה מתקוטט עמהם, הם היו מבינים שהוא מקנא קנאת ה', דכיון שהוא סבור שהם חוטאים - עד שאינו מסוגל לחיות עמהם בשלום ואהבה, הרי בוודאי שכל פעולותיו לשם שמים ואין להם סיבה לשנוא אותו, אבל כיון שהוא דיבר עמהם בדרך שלום ואהבה, אע"פ שבאוזני אביהם הוא טען שהם חוטאים, וכדאיתא בירושלמי פאה פ"א, שאמר עליהם שהם נותנין עיניהן בבנות הארץ, ואוכלים אבר מן החי, ומזלזלים בבני השפחות ונוהגין בהן כעבדים], א"כ מוכרח מזה שאינו 'קנאי' אלא מושחת, שהרי אם הוא באמת סבור שהם חוטאים, מדוע אינו שונא אותם, והלא "הרואה דבר ערווה בחבירו מצווה לשונאו" (פסחים ק"ג ע"ב), וע"כ שאינו קנאי אלא מושחת, או שהוא עצמו סבור שאינם חוטאים ולחנים הוא מוציא דיבתם רעה באוזני אביהם, ולכן עיקר שנאתם היה רק משום שראו שהוא מדבר אליהם בשלום ואהבה. והדברים הללו הם מוסר השכל לדין, עד היכן צריכה להגיע עומק השנאה לרשעים, שנגרש שאינו מסוגלים כלל לדבר אליהם בשלום, ועל דרך מה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קל"ט, כ"א-כ"ב) "הלא משנאיך ה' אשנא ובתקומיך אתקוטט, תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לך", ושמעתי פעמים רבות מפי מרן הגרי"ז זצ"ל שדקדק בלשון הפסוק, שאע"פ שדוד פתח ואמר "משנאיך ה'", הם השונאים הפרטיים שלו, היו לך, והרי שדוד המלך הרגיש ששונאי ה' הם השונאים הפרטיים שלו, וכך צריך להיות התחושה של כל יהודי כלפי שונאי ה' ורודפי הדת בזמנינו.

התבוננות בעומק הדין

"וילכו אחיהם לרעות את צאן אביהם בשכם", (ל"ז, י"ב). פירש"י, "לרעות את צאן - נקוד על את, שלא הלכו אלא לרעות את עצמן". נראה שכוונת רש"י לתרץ קושיא גדולה, דלכאורה יש להקשות כיון שנתכוונו לשם שמים איך בא לידם טעות כזאת לדון אותו כנביא שקר שרוצה לעקור מלכות יהודה ולטעון שהוא הנביא והממשיך, והרי שלוחי מצוה אינם ניזוקין, ולכן פירש"י שהלכו לרעות את עצמם - וממילא לא היה הליכתם לדבר מצווה ולכן לא היה להם סייעתא דשמיא. **אכן בעיקר הדבר יש להתבונן עד כמה משפטי ה' נוראים**, שאע"פ שהפעולה עצמה שהלכו לרעות את הצאן היה בהיתר גמור - ואף היה בזה מצווה לשמור על צאן אביהם, מ"מ כיון שבמחשבתם היה גם להנאת עצמם, נחשב הדבר כפגם לפי מדריגתם של השבטים הקדושים, ומשפטי ה' תהום רבה. ופעם נגלתה אמו של הגר"א אליו בחלום, ואמרה לו שבשמים דנים אפילו על מחשבה קטנה, והאדם רואה הכל לעתיד ומוכרח להודות על חטאיו גם כשלא חשב מעולם שחטא כלל. ואפילו רבינו הגדול הגר"א זצ"ל נבהל ונפחד מעומק הדין עד כמה שדנים את האדם בתכלית הדקדוק על כל פעולה ומחשבה הקטנה ביותר.

הרבה מחלוקות היו נמנעים אם הצדדים היו מדברים ביניהם

"ויאמר ישראל אל יוסף, הלא אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני", (ל"ז, י"ג). יש לתמוה איך שלח יעקב את יוסף אל אחיו במקום מבודד ולא חשש לשלומם, והרי הוא ידע משנאת האחים ליוסף. ונראה שיעקב אבינו שלח את יוסף כדי להרבות את השלום ביניהם, שהרי יעקב אבינו שלח את יוסף כדי לראות מהו שלומם וכמפורש בפסוק "לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן", [היינו כמו שפירש"י ששכם הוא מקום מוכן לפורענות, ולכן דאג להם יעקב], ושלח אותו כדי לבקש מאחיו לעזוב את מקומם המוכן לפורענות, ובזה הם יבינו שאין ליוסף וליעקב שום טינה עליהם, ועי"ז היה מתרבה האהבה ביניהם, אבל הצרה הייתה כמבואר בהמשך הפסוקים (י"ח) שעוד בטרם יקרב עליהם ויתנכלו אותו להמיתו, והיינו שלא רצו כלל לדבר עמו, וזהו סיבת האסון הגדול מכירת יוסף, מכיוון שלא באו לידי הידברות זה עם זה. והדבר מצוי בהרבה חילוקי דעות, שבתחילת הדרך יש רק וויכוח קטן ביניהם ויכולים עוד להסתדר יחד, אבל כשמתאספים "ידידים" ומרחיבים את הפער בין הצדדים בלא לתת לשני הצדדים לדבר ביניהם, נדלק מזה מדורה גדולה של מחלוקת.

הכח היחיד המבטיח להציל ממהשבות עריות הוא לימוד התורה "וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו", (ל"ז, ג). פירש"י, "אונקלוס תרגם, בר חכים הוא ליה, כל מה שלמד משם ועבר מסר לו". מבואר בדברי "תרגום אונקלוס", שיעקב אבינו בחר דווקא ביוסף ללמדו כל מה שלמד בשם ועבר. [וכנראה הוקשה לתרגום אונקלוס שבאמת יוסף לא היה 'בן זקנים' כפשוטו של יעקב, שהרי בנימין נולד אחריו, ולכן פירש הכוונה שהוא הבן החכם מכל בניו, ועיי"ש ברש"י]. ונראה בביאור הטעם שיעקב אבינו בחר דווקא ביוסף למסור לו את כל מה שלמד בתורת שם ועבר, משום שראה יעקב שבנו יוסף הוא יפה תואר, והבין מזה שיוסף עומד לעבור ניסיונות קשים בענייני קדושה, שהרי כידוע כל תכונותיו של אדם ניתנו לו רק כדי להתעלות בעבודת השי"ת, והדרך להתעלות על ידי תכונת 'יפה תואר' הוא דווקא על ידי עמידה בתוקף הניסיון, ולכן הכין אותו היטב בלימוד התורה - ומסר לו מה שלמד בשם ועבר, **כי הדרך היחידה המבטיחה התגברות על ניסיונות בענייני קדושה הוא אך ורק לימוד התורה הקדושה**, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ב מהלכות איסורי ביאה הכ"א) "יפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה וירחיב דעתו בחכמה שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה", ולכן יעקב אבינו הכין את יוסף בכלי זיין המובחר ביותר נגד העריות - שהוא לימוד התורה הקדושה. **ובזמנינו שהרחוב סוער בפריצות ובניבול פה ושאר מרעין בישין, ובפרט ע"י האינט' הטמא ושאר כלים מכלים שונים, העצה היחידה להיות מוגן מכל זה הוא להצפין עצמו באוהלה של תורה**, שבכוח התורה להגן ולהציל מכל מחשבות רעות, ולכן מקומם של בני התורה והישיבות בזמנינו הם אך ורק בתוך הבית מדרש, ואין לצאת החוצה אלא לצורך ומתוך שקיעות בתורה.

חובתנו ללמוד בדורינו הדרך היאך להימלט מהשפעת הרשעים

"כי בן זקנים הוא לו", (ל"ז, ג). פירש"י, "אונקלוס תרגם, בר חכים הוא ליה, כל מה שלמד משם ועבר מסר לו". ראוי להבין מדוע מסר יעקב ליוסף דווקא תורת שם ועבר, והרי חוץ ממה שלמד י"ד שנה אצל שם ועבר, למד גם אצל אברהם ויצחק, ובמה נתייחדה תורת שם ועבר שדווקא אותה מסר ליוסף. ונראה בביאור הדברים, דהנה "שם" היה חי בדור המבול, ו"עבר" היה חי בדור הפלגה, ושניהם חיו בדור של רשעים ולמדו בחייהם היאך להתבודד מהרשעים, ש"שם" שהיה חי בדור המבול ראה שכדי להינצל מהשפעת הרשעים צריך להיכנס לתוך "תיבת נח" שהיא מבודדת מכל העולם, ורק בדרך זו ניתן להינצל מהרשעים, וכן "עבר" ראה בדור הפלגה שפיזור הקב"ה את הרשעים על פני כל הארץ ולא היה יכול איש לדבר עם חבירו, ואז יכלו הצדיקים להתבודד מהשפעת הרשעים. ונראה שזהו "תורת שם ועבר" שהעביר יעקב ליוסף - והיינו ההנהגה היאך לחיות בין רשעים ולא להתפעל מהם כלל, ובדווקא העביר יעקב תורה זו ליוסף מפני שידע ברוח הקודש שיהיו ליוסף ניסיונות לחיות בין רשעים במצרים, ולכן לימדו תורה זו היאך לחיות בין רשעים בלא להיות מושפע מהם כלל, וזהו רק על ידי שיבודד עצמו מהם וירגיש כאילו הוא האדם היחיד שנשאר בחיים בעולם, ועדיין מחויב הוא למלא את חובותיו לבורא העולם. **וזהו לימוד לדורות, שמי שרוצה לזכות להיות מצבא ה', לא יתפעל כלל מאנשי רשע אפילו אם יישאר בודד בין רשעים**, ובפרט בזמנינו שאנו מוקפים ברשעים ובסכנות רוחניות רבות, **העצה לכל בחור ישיבה להיות יושב אוהל ולהיות שקוע בלימוד התורה יומם ולילה בתוך הבית מדרש בבדידות מאנשי העולם החיצון**, וכמו שאמרו חז"ל (דבר"א י"ט) "הצפינו [היינו - החביאנו] עצמכם באוהלה של תורה". וגדולי ישראל בדור האחרון היו מעבירים לתלמידיהם את "תורת שם ועבר", והיינו איך להתנהג בהיותנו בין רשעים ולהינצל מהשפעתם, ומרן הגרי"ז זצ"ל מלבד מה שחינך את תלמידיו להתמיד בתורה ולדקדק במצוות, היה מדבר גם לעיתים תכופות על מצב תקופתינו ועל חובתנו לחום ברשעי הדור, וכן הגאון הקדוש רבי אלחנן ווסרמן זצ"ל היה מדבר הרבה בדרשותיו על חיובינו לעמוד נגד הכופרים, וכן מו"ר הגה"צ רבי משה שניידער זצ"ל היה סבור שבזמנינו שנושב רוח כפירה, הרי זה חובת השעה לעורר את בני הישיבה בענייני השעה, בכדי שלא ייסחפו אחר דעות כוזבות, ובכל פעם ששמע על פרצה בדת, כאב לו הדבר ממש והיה מעורר על זה בשיחותיו בישיבה.

עד היכן מגעת עומק השנאה לרשעים

"ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אותו ולא יכלו דבר לשלום", (ל"ז, ד). דקדק הקדוש ה"חתם סופר", שלא נאמר "ולא יכלו דבר

התודה והברכה לידידינו אשר זכות הפצת המאמר בעיר בני ברק מידי שבוע נזקפת לזכותו,

יזכהו השי"ת לראות ברכה והצלחה בכל מעשה ידי ולרוות נחת מיצו"ח, ויקויים בו הברכה "אורך ימים בימינו בשמאלו עושר וכבוד

שקילב ראובן שכרו: "חייך שכן בן עומד ופוחת בתשובה תחלה שנאמר שובה ישראל עד ה' אלקיך", ולדרכינו נראה שזהו מידה כנגד מידה על ה'חידוש' שחידש ראובן בתשובה, כי מאחר שראובן חידש שמעלת התשובה הוא להיות מחובר לקב"ה - ולסלק עי"ז את פגם החטא שהוא מרידה בקב"ה, זכה בשכר זה שיצא ממנו הושע שעורר את ישראל על עניין זה שהתשובה צריכה לבוא מתוך אמונה בה' שהוא מנהיג העולם, שהרי זהו מה שאמר הושע: "שובה ישראל עד ה' אלוקיך" - והיינו שיגיעו להכרה שה' הוא האלוקים ומשגיח על כל אחד ואחד, ומתוך כך ישוּבו בתשובה מאחר שיש דין ויש דיין ואין האדם יכול לעשות כרצונו, [ולכן לא אמר רק "עד ה'", אלא נאמר "ה' אלוקיך" בלשון יחיד]. כי מאחר שיסוד החטא הוא המרידה בקב"ה, א"כ יסוד התשובה היא להכיר שהקב"ה משגיח עלינו באופן פרטי במשך כל היום. וזהו ביאור נוסח התשובה שצריך השב לומר: "אנא השם חטאתי עויתי ופשעתי לפניך", (וכמבואר ברמב"ם בתחילת הלכות תשובה), והטעם בזה כי יסוד החטא הוא העניין הזה ד"לפניך", והיינו - שמרד במלכו של עולם בשעת החטא והעלים עין ממה שהקב"ה נמצא כאן לפניו, ולכן בשעת הווידי צריך להתוודות על זה גופא ולומר שעשיתי הוא מכיר במציאות שהקב"ה מנהיג העולם ורואה בכל רגע את כל מעשי האדם, והרי הוא מתחרט ושב בתשובה על מה שהעיז למרוד במלך בפניו ולהכריז שכביכול אין הקב"ה נמצא כאן.

פירש"י, "וישב ראובן אל הבור, היכן היה, ר"א אומר בשקו ותעניתו, א"ל הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחילה, חייך שכן בן עומד ופוחת בתשובה תחילה ואיזה זה הושע שנאמר "שובה ישראל עד ה' אלקיך", ע"כ. והדברים צריכים ביאור, דאטו ראובן היה הראשון מברית העולם שעשה תשובה, והלוא אדם הראשון שב על חטאו מאה ושלושים שנה (ערובין י"ח ע"ב), וכן קין כבר עשה תשובה, ולמה אמרו שראובן התחיל בתשובה. ונראה שיש דבר מיוחד בתשובת ראובן, שהלא חטא ראובן הוא דק מן הדק, וכמו שאמרו חז"ל (שבת נ"ה ע"ב) "כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה" וכו', ומ"מ ראובן לא אמר לעצמו שזהו חטא דק כל כך ומה בכך, אלא עשה תשובה אפילו על חטא קטן כ"כ, והטעם בזה כי מאחר שכל חטא הוא מרידה במלך מלכי המלכים הקב"ה, הרי אין חילוק בין חטא קטן לחטא גדול, כי גם החוטא בחשש נדנוד חטא קטן הרי הוא ג"כ מורד במלך מלכי המלכים הקב"ה, [וכמו שכתב רבינו יונה בשערי תשובה (ש"א, העיקר הי"ג) "כי אין לו להביט לקטנות העברה, אבל ביט לגדולת מי שהזהיר עליה"], ולזה צריך לשוב לה' אפילו על חטא דק מן הדק ממש, כי על ידי התשובה האדם מתדבק בבוראו ומכיר שהקב"ה מנהיג העולם, ועי"ז הוא עוקר את מרידתו בקב"ה בשעת החטא. ועפי"ז יבואר היטב באופן נפלא מה

דברי מספד וחיזוק שנאמרו השבוע בהיכל ישיבת מיר עם כלות השבעה להסתלקות המשגיח דמיר הגאון רבי אהרן חדש זצ"ל

א.ה. השבוע נשא מרן רבינו שליט"א דברי מספד וחיזוק בהיכל ישיבת מיר על הסתלקותו של משגיח הישיבה הגה"צ רבי אהרן חדש זצ"ל, אשר למד יחד עמו בבחרותו בישיבת חברון. בדבריו האריץ אודות פעולותיו של המשגיח זצ"ל לעודד את בני הישיבה בעבודת התפילה ובמידות ובריאת שמים, והרחיב אודות צורת לימוד התורה שאין לה ערך בלא יראת שמים, ואי אפשר לזכות להגיע לתורה בלא תפילה ומידות טובות ויראת שמים. כמו כן, בדבריו עמד על השפעתו של המשגיח רבי אהרן זצ"ל בישיבת מיר, אשר הסתלקותו היא אבדה גדולה לישיבה, ובפרט שרבי אהרן זצ"ל היה מנחם כל בחור שהיה לו מגע עמו, והיה משתתף עם כל אחד הן בשמחתו והן בצעריו, והפקיר זמנו למען בני הישיבה, וכו'.

במסגרת הקצרה העומדת לרשותינו, אין באפשרותנו להביא את המשא המלא, והבאנו רק את עיקר תמצית הנושא בעניין לימוד התורה מתוך יראת שמים, ועל פעולותיו של המשגיח זצ"ל לעודד את בני הישיבה להתפלל דווקא בישיבה, ששם מתפללים במתינות ולא אצל בעלי בתים הטרודים בעבודתם וממהרים בתפילתם. לאחר ההספד הוסיף רבינו שליט"א בשיחתו עם ראש הישיבה הגאון רבי אליעזר יהודה פינקל שליט"א, לבאר בדרך רמז מה שאמרו חז"ל "שמענתא בעי צילותא" ד"צילותא" הוא מלשון תפילה [בארמית], דבלא תפילה אי אפשר לזכות לקנות את השמעתא - סוגיית הגמ', בבחינת זה בלא זה אי אפשר.

והנה המשגיח הגאון רבי אהרן זצ"ל פעל הרבה לחיזוק התפילה בישיבה, שאין דומה תפילה בישיבה לתפילה אצל בעלי בתים שטרודים בעבודתם וממהרים בתפילתם. וצריכים לפעול להמשיך את דרכו ולחזק את התפילה בישיבה, ובפרט שכל ההצלחה בתורה תלוי בתפילה. בכל יום אנו מתפללים בברכת אהבה רבה: "בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חוקי חיים כן תחננו ותלמדנו", והרי מבואר שאבותינו לא בטחו על שכלם וכישרונותיהם כדי להבין את התורה, אלא "בטחו בך" וידעו שאי אפשר להשיג את התורה בדרך הטבע, ובטחו בקב"ה שיינתן להם סייעתא דשמיא להבין את התורה, ובזכות זה אכן זכו "ותלמדם חוקי חיים", וכן אנו מתפללים "כן תחננו ותלמדנו", שגם אנחנו בוטחים בקב"ה כאבותינו, ומתפללים שבעבור זה הקב"ה יאיר עינינו בתורתו הקדושה. ושמעתי מהגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל, שפעם אחת אירע שהנצי"ב לא אמר את השיעור היומי הקבוע שהיה רגיל למסור מידי יום בישיבה, ויהי הדבר לפלא בעיני כולם אך לא העיזו לשאול אותו מדוע לא מסר השיעור, והגאון רבי איסר זלמן זצ"ל שהיה מקורב מאוד לנצי"ב שאל אותו, והשיב הנצי"ב בתמימות שבאותו היום לא עלה בידו לכוון בכוונה הראויה בברכת אהבה רבה, ואינו מעיז לומר סברות בסוגיא בלא תפילה בכוונה, כי בלא התפילה אין סייעתא דשמיא לכוון לאמת. והנה המשגיח דפוניבז' הגה"צ רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל היה מתאונן על כך שבכולל אין תפילה בכלל, שהלא התפילה היא המפתח להצלחה בתורה, ואין אפשר להזניח את התפילה בכוונה כראוי, ולכן היה מבקש מאברכים שיבואו להתפלל בישיבה, שהתפילה בישיבה היא תפילה מסוג אחר. וכן זכורני בשעה שישב הגרא"א דסדר זצ"ל כולל בגייטסהד, דרש שיהיה בכולל בית הכנסת לתפילה, שהרי התורה והתפילה קשורים זה בזה, וכן גם מו"ר הגה"צ רבי משה שניידער זצ"ל כשפתח כולל הזהיר את האברכים שיתפללו רק בישיבה שהוא מקום תורה. וזכתה ישיבת מיר בזמנינו להיות דוגמת בתורה, אמנם מאחר שהתורה והתפילה קשורים יחד, יש להתעורר ביותר גם להתפלל בישיבה - כרצון הנפטר זצ"ל, שישבת מיר לא תהא רק דוגמת בתורה אלא גם דוגמת בתפילה, ועניין גדול הוא לייסד "כולל לתפילה" לאברכי הישיבה כדעת גדולי הדור הקודם, ועי"ז יתעוררו בכל מקום לחיזוק התפילה, והדבר יעשה רושם גם בשמים וגם בארץ.

בטור מבואר (י"ד סי' שד"מ) שבהספד על תלמיד חכם צריך להוסיף על מעלותיו ובטעם הדבר כתב שם הב"ח, שעדיף שיוסיף בשבחו כדי שלא יפחות בשבחו של אדם כשר, והנה אינני יכול לקיים דין הספד כהלכתו להספידו כמעלותיו וכל שכן לא יותר ממעלותיו, אמנם דבר אחד יכול אני לומר, "שר" וגדול נפל בישראל", שר בתורה וגדול במעשים. עצם דמותו בישיבה השפיעה לטובה על כל בני הישיבה, וזכה להשפיע לא רק בדבריו אלא גם בעצם דמותו ומהותו. והנה עיקר דין הספד הוא לעורר את החיים להתבונן היאך להמשיך דרכו של הנפטר, ולזה נתבונן בדרכיו של הנפטר הגדול - ונתעורר ללכת בדרכיו למלאות את החיסרון בעולם התורה: בגמ' במגילה (ט"א) איתא "מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים, והכניסן בשבעים ושנים בתים, ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם כתבו לי תורת משה רבכם". והרי מבואר שהיוונים רצו להבין את התורה ולצורך זה קראו לע"ב חכמי התורה שיתרגמו להם את התורה. וצריך ביאור א"כ מדוע נלחמו היוונים כל כך בתורה, והרי הם עצמם העריכו מאוד את התורה. ונראה שהיוונים בוודאי ידעו שהתורה היא חכמה נשגבה, אבל הם רצו שנלמד את התורה הקדושה כסטודנטים בעלמא שכל מטרתם רק להשיג חכמה, ולא היו יכולים לסבול מה שאצל עם ישראל התורה היא דבר ה' ואנו מתעסקים בה מתוך עניין של "דת" וקשר לקב"ה, ודבר זה היה לצנינים בעיניהם שהיו כופרים גמורים בכל דבר רוחני, ולכן ביקשו לתרגם את התורה ליוונית, ולקחת את התורה לעצמם לפי המושגים שלהם שיש בתורה רק שכל אנושי, ולהפקיע מהתורה כל זכר של דבר השי"ת ושייכות לקב"ה ח"ו. ובהו יבואר היטב מה שאנו אומרים בעל הניסים: "כשמעדה מלכות יוון הרשעה להשיחם תורתך", שכן עיקר גזירתם הוא שעם ישראל ישכחו שהתורה הקדושה היא "תורתך" והיינו תורת ה', וילמדו את התורה כשאר חכמות. ולכן גם הקפידו דווקא להעבירם מ'חוקי' רצונן, והיינו דווקא מ'חוקים' שאינם מובנים ע"פ שכל אלא אנו מקיימים אותם משום שכן ציווה הבורא יתברך, אבל מה שמובן גם על פי שכל [וכמו גזל הונאה, תשלום שכר שכיר, וכדומה], לא התנגדו היוונים כלל, שהרי לכל